

ב' אדר

הרב יום-טוב אלגאזי

חצי שיעור במצוות

בתאריך ב' באדר חל יום פטירתו של הרב יום-טוב אלגאזי, שנפטר בתאריך זה בשנת תקס"ב (1802). הרב גדל בשיבותיה של ירושלים העתיקה, בה כיהן אביו כ'ראשון לציון', והוא עצמו כיהן כדיין בבית הדין. לאחר מכן, יצא מארץ ישראל בתור שד"ר, שליח דרבנן, לחיזוק הקשר בין הקהילות היהודיות ברחבי העולם לקהילות בארץ ישראל. הוא התמנה ל'ראשון לציון' בהיותו במסעו בגלות, ושב ארצה לכהן בתפקיד זה. במהלך נסיעותיו ברחבי העולם, התגלה לו כתב ידו של הרמב"ן על הלכות חלה ובכורות, עליו כתב הרב אלגאזי פירוש בשם 'הלכות יום טוב'. בנוסף חיבר ספר שאלות ותשובות בשם 'שמחת יום טוב', ספר דרושים ופירוש על התורה.

אחד הדיונים המרתקים בכתביו נוגע בשאלה מעניינת - האם אדם יכול לקיים חצי מצווה, והדבר ייחשב לו לחצי מצווה, וכאשר יזדמן לו החצי השני הוא יקיימו ויצטרף לשיעור שלם? לדוגמה: בחג הפורים אנו מחויבים לתת משלוח מנות המורכב משתי מנות עבור איש אחד. מה הדין כאשר אין לו לאדם אלא מנה אחת, האם ישלחנה לחברו ויקיים לפחות חצי מצווה, כפי שהסתפק הרב אלגאזי: נסתפקתי בדין המנות, שאם לא נמצא לאיש אחד סיפוק ב' מנות כי אם שיעור כדי מנה אחת, אם יש מצווה במה שישלח לחברו מנה אחת.¹

כדי לענות על שאלה זו עלינו לבחון היכן מצאנו שיש ערך קיומי לחצי שיעור? מצאנו זאת ביחס לאיסורי תורה, במחלוקת מפורסמת בין רבי יוחנן לריש לקיש האם חצי שיעור אסור מהתורה או לא?² נפסקה ההלכה כדעת רבי יוחנן שחצי שיעור אסור מהתורה,³ והנימוק הוא "כיון דחזי לאיצטרופי איסורא קא אכיל". את משמעות הנימוק ניתן להבין בשתי צורות - כיון שחצי שיעור יכול להצטרף בהמשך לשיעור שלם, לכן אסרה התורה אף חצי שיעור כגדר וסייג לא להגיע לידי צירוף וחיוב. אך אפשר להבין אחרת, מכך שהתורה הענישה על שיעור שלם, משמע שבכל חלק של השיעור יש שרידים של איסור. לדוגמה: השותה כוס רעל בשלימותה ימות, אך השותה את חציה יהיה חולה כי למרות ששתה פחות מכל-מקום חומר האיסור קיים גם בכמות הקטנה.⁴

¹ מהרי"ט אלגאזי (חוג הארץ, דיני פורים אות טו).

² יומא (עד ע"א).

³ רמב"ם (הל' שביתת עשור פ"ב ה"ג); שולחן ערוך (או"ח סימן תריב סעיף ה).

⁴ ראו: לקח טוב (כלל ח); מפענח צפונות (פרק יא סימן ד).

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם

נתנאל אוירבך

שאלת המבחן בין שני הסברים אלו היא מה דין האוכל חצי שיעור ברגע האחרון של יום הכיפורים, או אוכל חצי שיעור חמץ בסיום היום האחרון של פסח? אם הסיבה חצי שיעור אסור משום חשש שמא יצטרף עוד חצי לכדי שיעור שלם, הרי במקרים אלו, בסיום היום שפג האיסור, אין חשש צירוף. אך אם יש איסור עצמי גם בחצי שיעור, אזי יש לאסור גם במקרים אלו.⁵ כאמור, דברים אלו נאמרו ביחס לחצי שיעור באיסורים, אך האם יש מושג כזה גם ביחס לקיום מצוות? כלומר, האם יש מצווה בקיום חצי משיעור המצווה?

יתכן והתשובה לכך נעוצה במשמעות 'חצי לאיצטרופי', אם הכוונה היא לצירוף עתידי אך כעת אין משמעות לחצי, הרי שאין משמעות לחצי מצווה בפני עצמה, אלא אם האדם יצרף לה את חלקה. אך אם הכוונה שיש משמעות לחצי שיעור בפני עצמו, הרי יתכן גם כך במצוות, שיש קיום מצווה בחצי משיעורה גם כשאין צירוף.

דוגמה יפה להתלבטות זו מצויה בדברי הרב יוסף חיים מבגדד, 'הבן איש חי'. הוא מסתפק האם אפשר לקיים מצווה באתרוג ששיעורו קטן משיעור ביצה, היינו שיש בו רק חצי שיעור. לדבריו, מצד אחד לא ניתן להשלים את שיעור האתרוג, שכן הוא לא יגדל יותר, ואין כאן 'חצי לאיצטרופי' בפועל וא"כ אין כלל קיום מצווה בחצי שיעור אתרוג. אך מיד המשיך וטען, שאם הכוונה 'חצי לאיצטרופי' כסימן לכך שיש בחצי מהשיעור חלק מהשיעור השלם גם ללא יכולת מעשית לצירוף, אזי יש קצת מצווה במקרה כזה.

הפוסקים דנו בשאלות שונות של חצאי מצוות, כגון אדם שיש לו חצי כזית מצה, האם יאכל את החצי כזית ויקיים בכך מצווה, או שאין משמעות כלל לקיום חצי מצווה? בשאלה זו סבר המהרי"ט אלגאזי⁶ שיש קיום בחצי משיעור המצווה, והשווה זו לחצי שיעור באיסורים שיש איסור בחצי משיעור האיסור: "דאם אין לו כי אם פחות מכזית מצה בליל פסח חייב לאכלו כיון דמקיים מקצת מצווה". אולם, ביחס לקיום מנה אחת ממשלוח מנות כתב המהרי"ט אלגאזי: 'ועדיין אינו ברור'. אולם נראה לטעון שגם אלו הסוברים שאין קיום מצווה בחצי שיעור, כגון באכילת חצי כזית מצה, מכל-מקום יש קיום מצווה במשלוח מנה אחת לחברו, שכן הטעם של מצוות משלוח מנות הוא להרבות אהבה ואחוה בין איש לרעהו, וא"כ האם אדם שלא יכול לשמח את חברו בשיעור שלם לא ישמחנו בחצי שיעור?⁷

⁵ הרב אלחנן וסרמן (קובץ שיעורים, בבא בתרא אות שסז; קובץ שמועות, חולין אות מה); מקראי קודש (ימים נוראים, סימן מ); אבי עזרי (הלי שבועות פ"ד ה"א).

⁶ מהרי"ט אלגאזי (הלי בכורות פרק ח אות פא, דף סה ע"א).

⁷ הרב יצחק זילברשטיין (חשוקי חמד, מגילה ז ע"א).